

SUOMALAISET TAIVUTUSMUOTOJA TUNNISTAMASSA

REAKTIOAIKAKOKEIDEN TULOKSIA

Maisa Martin

Jyväskylän yliopisto

A Finnish control group participated in a reaction time test devised to study certain inflectional skills of adult learners of Finnish. The results show that native speakers often accepted nominal forms which are not used in Finnish and rejected correct forms. The implications of this are discussed from three viewpoints: 1) The nature of the "errors" of the native speakers seems to indicate that the traditional models of describing Finnish inflection do not totally match the results of this study. 2) The method (the use of context-free words) may not give reliable results, although it has many benefits. 3) If the results of the native speakers are to be taken at face-value, what is the function of a native-speaker control group in the study of learner language?

Finnish morphology, nominal inflection, native speaker

1. JOHDANTOA

Alaotsikostani huolimatta en käsittele reaktioaikakokeiden tuloksia sinänsä, vaan sitä, millaisia vastauksia suomalaiset koehenkilöt kokeissa antoivat. Annan myös muutamia esimerkkejä taivutusmuotojen tuottamisesta, en pelkästään tunnistamisesta.

Tutkiessani ulkomaalaisten suomenoppijoiden nominintaivutuksen hallintaa ja kehittymistä olen toisinaan teettänyt samat testit suomalaisella kontrolliryhmällä. Tällöin on käynyt ilmi, että terveet ja älyllisesti normaalit aikuiset suomalaiset, esimerkiksi yliopisto-opiskelijat, eivät selviä tehtävistä lähimainkaan täydellisesti. Koska en kuitenkaan vielä tältä istumalta ole valmis uskomaan, etteivät nykypolven opiskelijat yksinkertaisesti vain

osaa äidinkieltään kunnolla - tämän selityksen minulle tarjosi eräs suomen kielen professori - esittelen seuraavassa muutamia tällaisia testituloksia ja pohdiskelen niiden mahdollisia syitä ja etenkin seurauksia.

2. ERÄÄN TUOTTAMISTEHTÄVÄN TULOKSIA

Eräässä tuottamiskokeessa tehtävänä oli 60 kontekstittoman nominatiivissa annetun sanan yksikön genetiivin ja monikon partitiivin kirjoittaminen. Sanoista puolet oli hyvin tuttuja suomen sanoja, toinen puoli taas tekosanoja, jotka erosivat oikeista sanoista alkukirjaimensa osalta (koulu - poulu, päivä - käivä). Sanat olivat alakkain aakkosjärjestyksessä, oikeat sanat ja tekosanat sekaisin. Suomalaiset muodostivat tuttujen sanojen genetiiveistä oikein 98 % ja monikon partitiiveista 95 %.

Tekosanojen yksikön genetiivit onnistuivat 63 %:ssa tapauksista, monikon partitiivit 73 %:ssa. Tekosanoilla ei luonnollisesti ole varsinaisia "oikeita" taivutusmuotoja, mutta tässä oikeaksi vastaukseksi on tulkittu analogisesti samanlainen taivutus kuin vastaavalla olemassa olevalla sanalla. Vaikka muutamat kyseenalaiset tapaukset (muoli:muolen/muolin, vrt. nuolen/tuolin) laskettaisiinkin oikeiksi, jää silti iso joukko vastauksia, jotka eivät mitenkään voi olla suomen kielen normaalien sääntöjen mukaisia. Seuraavassa on lueteltu muutamia suomalaisten koehenkilöiden tuottamia taivutusmuotoja:

järki : (mon. part.) järkeä, järkejä, järkiä
 halka : halkan, halgan : halkia, halkaja, halkaita, halkaimia
 hieras : hieroja
 ipas : ipaan : ipaita, ipasia, ippoja, ippaimia
 jampa : jampaista, jampaimia
 kainen : kaineksen, kaimenen, kaineen, kaikaimen : kaineita, kaineja, kaisenia,
 kaineksia, kaikaimia
 lerros : lerron
 pukka : pukkaita, pukkoja
 terhe : terhiä, terhejä, terhoja

En tässä yhteydessä käy spekuloidaan sillä, minkälaiset prosessit mahdollisesti ovat tuottaneet tällaisia muotoja. Monet ehdotetuista muodoista ovat joka tapauksessa sellaisia, etteivät ne suomen nominataivutuksen normaalien sääntöjen mukaan voi kuulua samaan paradigmaan.

Voi tietysti sanoa, ettei sanaa *järki* tarvita monikossa tai ettei ole oikeaa tapaa taivuttaa sanaa, jota ei ole. Väite pitää paikkansa, mutta jos suomen nimitäivutus olisi sellaista kuin minä se oppikirjoissa esitetään (tietynlainen foneemijono määrää tietynlaisen taivutuksen), tekosanakin pitäisi voida taivuttaa näiden sääntöjen mukaan. Eivätkä koehenkilöt sitä paitsi tienneet, mitkä sanat olivat oikeita, vaikka lienevät tehtävän loppua kohden arvanneet, etteivät sanat ole pelkästään heille tuntemattomia harvinaisuuksia. On myös otettava huomioon se, että ihminen kohtaa aika usein äidinkielessäänkin itselleen uusia sanoja, joita on taivutettava, vaikkei ole taivutusmuotoa koskaan ennen kuullut tai nähnyt.

3. ERÄÄN REAKTIOAIKAKOKEEN TULOKSIA

Tuottamiskokeessa voi aina ajatella, että kyseessä on performanssin puutteellisuus: natiivi kyllä "tietää", mikä on oikein, mutta kiireessä lipsahtaa omiutuinen muoto. Tunnistamisen sen sijaan luulisi olevan helpompaa, siinähan tarvitaan vain päätös oikeasta ja väärästä muodosta. Mutta kuinka onkaan?

Teetin kesällä 1993 reaktioaikakokeita 16 suomalaisella ja 11 ulkomaalaisella informantilla. Koehenkilöt näkivät kuvaruudussa sanaparin, jonka jäsenistä ensimmäinen oli nominatiivissa, toinen taas jossakin muussa sijamuodossa. Puolet sanoista oli hyvin tavallisia suomen kielen sanoja, jotka koehenkilöt mitä todennäköisimmin tunsivat, toinen puoli taas oli samoihin taivutustyypeihin kuuluvia sanoja, jotka ovat hyvin harvinaisia, vaikka ne kaikki jossakin suomen sanakirjassa esiintyvätkin. Joidenkin taivutuksen pitäisi onnistua automaattisesti sääntöjä seuraamalla tai noudattamalla toisen tavallisen samaan tyyppiin kuuluvan sanan analogiaa. Toiset taas oli valittu niin, että analogiamallia on vaikeampi löytää tai tarjolla on useita vaihtoehtoja.

Sanojen valinnan tavoitteet olivat toiset kuin tämän kirjoituksen, joten aineisto on tässä vain esimerkkinä suomalaisten irrallisten sanojen taivuttamisesta, eikä siitä voi tehdä päätelmiä eri sanaryhmien taivutustrendeistä. Joitakin seikkoja on kuitenkin otettu esille kunkin taulukon jälkeen.

Koehenkilöiden piti painaa keltaista nappia, jos sana oli heidän mielestään taivutettu oikein, ja sinistä jos väärin. Tätä harjoiteltiin aluksi jokaisen koehenkilön kanssa erikseen niin, että he varmasti ymmärsivät, mistä oli kyse. Tavoitteena oli reaktioaikojen avulla selvittää, millaiset taivutustyyppit vaativat pisimmän reaktioajan. Tähän en tässä yhteydessä nyt lainkaan

puutu, sillä heti tuloksia silmäillessäni kiinnittyi huomioni siihen, että suomalaisten vastaukset eivät likikään aina olleet oikeita. Niinpä keskityn tässä vain suomalaisten vastauksiin sinänsä, en ollenkaan reaktioaikoihin.

Sanat on tässä jaettu neljään ryhmään: *s*-loppuiset, *i/e*-loppuiset, *a/ä*-loppuiset ja *kn* astevaihtelun sisältävät. Testissä sanat tietenkin olivat sekaisin.

Informantteja oli 16, mutta aika usein eräs heistä jätti vastaamatta tai painoi molempia nappeja yhtä aikaa. Joskus joku muukin jätti vastaamatta kuuden sekunnin määräajan kuluessa. Kaikkiaan vaille vastausta jäi 2,6 % tapauksista. Näistä syistä vastausten summa seuraavissa taulukoissa vaihtelee.

TAULUKKO 1. Suomalaisten koehenkilöiden vastaukset *s*-loppuisten sanojen taivutustehtäviin.

	oikein	väärin
käytös:käytöksen	15	0
käytös:käytösin	1	12
kierros:kierroksen	15	1
kierros:kiertoon	7	8
valas:valaan	14	0
valas:valaksen	4	12
pylväs:pylväitä	15	0
pylväs:pylväksiä	4	12
ilves:ilveksen	16	0
ilves:ilveen	1	14
kauris:kauriin	16	0
kauris:kauriksen	3	13
saalis:saaliista	14	2
saalis:saaliksista	4	12
ruis:rukiita	15	1
ruis:ruiksia	1	15
sammas:sampaan	5	11
sammas:sammaksen	10	5
aituus:aituuden	8	8
aituus:aituuden	14	2
piklaus:piklauksessa	15	0
piklaus:piklaudessa	2	14
kaares:kaareksen	9	7
kaares:kaaresin	4	11

siivis:siiviksen	9	7
siivis:siiviin	8	8
parmas:parmaan	9	6
parmas:parmaksen	14	2
pieles:pieleksen	11	4
pieles:pieleen	8	7
latajas:latajaksia	10	6
latajas:latajaita	10	5

Suomessa on useita *s*-loppuisia taivutustyyppisiä, ja näiden sanojen taivuttaminen on siksi usein oppijoille hankalaa. Ei ole myöskään poikkeuksetonta sääntöä siitä, millainen äännejono mihinkin tyyppiin johtaa (vrt. *rakkaus:rakkauden*, mutta *pakkaus:pakkauksen*; *raikkaus:raikkauden*, mutta *raiskaus:raiskauksen*; *tapaus:tapauksen*, mutta *vapaus:vapauden*). Sanan johtamisen perusteella erottelu tässä ryhmässä on mahdollista: adjektiivista johdetut substantiivit ovat *s:de*-tyyppiä, verbeistä johdetut taas *s:kse*-tyyppiä. Ainakaan tämän aineiston perusteella ei kuitenkaan voi sanoa, perustuuko taivutuksen osaaminen näissä tapauksissa sanan tuttuuteen ja siten paradigman ulkoosaamiseen vai hyödyntävätkö suomen puhujat johtamiseen liittyvää tietoa jossakin muodossa.

Testissä ambivalentteja sanoja on esimerkiksi *pieles*, joka taipuu kuten *varis* (*pieles:pieleksen*, vrt. esim. *veres:verekseltään*), mutta ellei sanaa satu tuntemaan, ei mikään kielitajussa estä taivuttamasta sitä kuten *kirves:kirveen*. Sitä paitsi tulos *pieleen* on hahmoltaan ihan tuttu, se sattuu vain olemaan eri sanan muoto (*pieli:pieleen*). Niinpä kahdeksan informattia hyväksyi taivutuksen *pieles:pieleen*, seitsemän hylkäsi sen.

Kun molemmat mallit ovat löydettävissä, on selvä, että taivutus horjuu. *s:kse*-taivutus koetaan yleensä mahdollisemmaksi kuin muut mallit silloin, kun selvää analogian lähdettä ei ole osoitettavissa. Tässäkin kokeessa harvinaisessa sanoissa *kse*-taivutus on aina yleisempi valinta. Poikkeuksena on *aituus*, jonka *aituuden*-muodot saattavat johtua lukuvirheestä (*aitous*). Kyse voi olla jopa kehitystrendistä: tavallisempi tyyppi pyrkii jättämään muut jalkoihinsa, sillä *kse*-muotoja kuulee usein puheessakin (radiokuulutaja: x *pitää aamuhartauksen*). En tosin ole huomannut sanaa, jonka molemmat muodot olisivat edes suunnilleen yhtä yleisiä.

TAULUKKO 2. Suomalaisen koehenkilöiden vastaukset *i/e*-loppuisten sanojen taivutustehtäviin.

	oikein	väärin
liike:liikkeet	15	1
liike:liiet	1	15
virke:virkkeen	16	0
virke:viren	1	15
lumme:lumpeena	16	0
lumme:lummeena	4	11
lyhde:lyhteeksi	16	0
lyhde:lyhdeksi	1	15
ohje:ohjeista	14	1
ohje:ohkeista	1	15
teli:telin	14	2
teli:teljen	9	6
pyyhe:pyyhkeen	15	1
pyyhe:pyyheen	4	12
kiehki:kiehillä	12	4
kiehki:kiehellä	9	6
uve:upeen	3	13
uve:uven	13	3
PELLI:PELLIÄ	8	7
PELLI:PELLIÄ	4	11
kalomeli:kalomeliin	15	0
kalomeli:kalomeleen	5	11
pasmi:pasmin	15	1
pasmi:pasmen	3	12
kuomi:kuomin	14	2
kuomi:kuomen	6	8
teiri:teiren	10	6
teiri:teirin	13	3
nyrhi:nyrhiin	8	6
nyrhi:nyrheen	9	7
krappi:krapin	12	4
krappi:krapen	5	9

i/e-loppuisia sanatyyppejä on paljon, eikä niitä tavallisesti käsitellä yhtenä

rykelmänä. Tässä valinta johtui eräistä ulkomaalaisten suomen kielen oppimiseen liittyvistä oletuksista. Kaikki uudet suomen *i*-loppuiset nominit ovat ylivoimaisesti yleisintä *risti*-tyyppiä (siis yksikössä vokaaliltaan vaihtelemattomia), eikä muihin *i*-loppuisiin taivutustyyppeihin tule uusia sanoja. Silti outojen sanojen *e*-vartaloisia taivutusehdotuksia on hyväksytty yllättävän paljon.

Astevaihtelullisten *e*-loppuisten sanojen vaihtelematon taivutus on hyväksytty jopa niin tavallisissa sanoissa kuin *pyyhe* ja *lumme*. Nykysuomessa ambivalentti on sana *psyyke* (*psyyken/psyykkeen*, ks. myös Laalo 1989). Informateista yhdeksän piti jälkimmäistä taivutusta oikeana. Tällaisen sanan osalta testin voisi väittää mittaavan kahden erilaisen taivutustavan suosituimmuutta.

TAULUKKO 3. Suomalaisten koehenkilöiden vastaukset *a/ä*-loppuisten sanojen taivutustehtäviin.

	oikein	väärin
kuola:kuolia	7	9
kuola:kuoloja	6	9
pulla:pullia	15	1
pulla:pulloja	1	15
läjä:läjiä	16	0
läjä:läjöjä	3	13
kärsä:kärsiä	5	10
kärsä:kärsöjä	0	16
asia:asioita	16	0
asia:asioja	2	14
apila:apiloita	16	0
apila:apiloja	3	13
elukka:elukoita	16	0
elukka:elukkoja	2	13
ympyrä:ympyröissä	14	2
ympyrä:ympyrissä	2	14
jolma:jolmia	13	3
jolma:jolmeja	10	4
lohna:lohnista	8	7
lohna:lohnoista	8	8

siisna:siisnoiksi	12	4
siisna:siisniksi	9	7
lotma:lotmia	13	3
lotma:lotmeja	11	5
hydelmä:hydelmiä	14	2
hydelmä:hydelmöjä	2	14
mehintä:mehintöjä	11	5
mehintä:mehinnöitä	4	11
sialma:sialmoja	11	3
sialma:sialmia	12	4
tuhkina:tuhkinoita	11	4
tuhkina:tuhkinoja	3	12

a/ä-loppuisten nominien taivutus voi olla myös hyvin monenlaista. *kuola* on harvinainen monikossa, joten koehenkilöiden äänet jakautuvat. *kärsän* monikkoa ei haluta hyväksyä missään muodossa: *kärsöjä* kai kuulostaa oudolta, mutta *kärsiä* taas tuo mieleen verbin. *lotma:lotmeja*-taivutuksen hyväksyi 11, ja *jolma:jolmeja* 10, vaikkei tällaiselle taivutukselle ole ollenkaan mallia löydettävissä *a*-loppuisten sanojen taivutuksesta (vrt. esim. *lotja:lotjia*).

Joissakin tapauksissa "väärä" vastaus voi olla seuraus lukuvirheestä. Esim. taivutuksen *lohna:lohnista* tulkitsti vääräksi seitsemän ja oikeaksi kahdeksan suomalaista. Morfologisesti se on oikein: kaksitavuinen *a*-loppuinen nomini, jonka ensimmäinen vokaali on *o*, taipuu näin (vrt. esim. *pohja:pohjista* tai *kotka:kotkista*). *lohnoista*-taivutuksen hyväksyminen voi johtua lukuvirheestäkin (vrt. *lahna:lahnoista*), mutta siitä ei ole erillisiä todisteita.

TAULUKKO 4. Suomalaisen koehenkilöiden vastaukset *k:n* astevaihtelun sisältävien sanojen taivutustehtäviin.

	oikein	väärin
vuoka:vuoaan	15	0
vuoka:vuokan	4	12
oka:oaan	6	9
oka:okaan	14	2
psykke:psykken	9	6
psykke:psykkeen	6	9
lieka:lieasta	10	5
lieka:liekasta	3	13
vehka:vehkasta	13	3
vehka:vehasta	4	12

liika:liian	16	0
liika:liikan	1	15
purku:purun	8	8
purku:purkun	2	14
mörkö:mörön	13	3
mörkö:mörkön	3	13
muki:mukissa	16	0
muki:muissa	2	14
malka:malaksi	6	10
malka:malkaksi	11	5
hiuka:hiuan	10	5
hiuka:hiukan	7	9
seljanka:seljangan	12	4
seljanka:seljankan	10	6
katoke:katokkeen	15	1
katoke:katoken	4	12
loki:lokin	8	7
loki:loen	8	6
luiku:luiun	10	5
luiku:luikun	6	9
vihki:vihillä	13	2
vihki:vihkillä	1	15

k:n astevaihtelu on todettu ongelmalliseksi niin oppijoiden kuin esimerkiksi amerikansuomalaistenkin kielessä (Martin 1989 ja 1990). Melkein kaikissa sanoissa on tässäkin testissä horjuntaa. Joissakin kohden äänet menivät tasan (*loki:lokin/loen*), toisinaan taas molemmat vaihtoehdot kelpasivat koehenkilöille (*seljanka:seljangan/seljankan*).

Kaikissa taulukoissa on oikea (eli sanakirjojen suositusten mukainen) taivutusmuoto ensimmäisellä rivillä. Jos suomalaisten taivutuksen tunnistaminen olisi aukotonta, taulukoiden rakenne olisi symmetrinen:

16	0
0	16.

Kuten edeltä käy ilmi, vastaukset jakautuvat kuitenkin monessa tapauksessa jopa tasan. Toisinaan taas molemmat vaihtoehdot kelpaavat, joskus ei kumpikaan. Ensi silmäyksellä näkee myös, että kunkin taulukon alkupuolella jakauma on "ihanteellisempi" kuin loppupuolella, jossa ovat arviolta tuntemattomammat sanat. Tutuista sanoista ollaan ymmärrettävästi yksimielisempiä.

Toinen kiintoisa ja myös kaikkia sanaryhmiä koskeva seikka on se, että oikein-vastauksia on yhteensä enemmän kuin väärin-vastauksia. Koehenkilöt siis olivat valmiimpia hyväksymään kuin hylkäämään. Taivutuksen säännönmukaisuus -oletus antaisi odottaa, että jos vaikkapa *aituuden* hyväksytään, *aituuden* hylättäisiin. Mutta näin ei aina ole. Koehenkilöiden ei tietenkään ollut helppo muistaa, mitä he muutamaa minuuttia aiemmin olivat vastanneet ja suomessa toki on vaihtoehtoisia taivutusmuotojakin, vaikkakaan ei tähän testiin valituissa tapauksissa. Kaiken kaikkiaan oikein-vastauksia oli runsaat 56 % ja väärin-vastauksia vajaat 44 %. Tulos muistuttaa niin paljon Suomen EU-kansanäänestyksen tulosta, että jää miettimään, onko olemassa yleisempikin tendensi vastata epävarmassa tilanteessa vähän mieluummin kyllä kuin ei.

4. IRRALLISET SANAT TUTKIMUSAINEISTONA

Niin tuottamis- kuin tunnistamiskokeessakin koehenkilöt valitsivat muodollisesti samaan sanatyypin kuuluville sanoille milloin yhden, milloin toisen taivutuksen. Kävi myös ilmi, että tuttujen sanojen taivutus sujuu paljon yhdenmukaisemmin kuin koehenkilöille tuntemattomien, vaikkakin aivan samantyyppisten sanojen taivuttaminen. Molemmat seikat viittaavat siihen, että taivuttaminen on sanakohtaista pikemmin kuin säännömukaista. Sanan oppiminen sisältää siis myös taivutusmuotojen oppimisen, pelkän perusmuodon tunteminen ja sanatyypin yleinen osaaminen ei aina riitä. Välttämättä ei silti tarvitse olettaa, että sanamuodot ovat muistissa kokonaisina, vaan valmiit vartaloallomorfit ja sijapäätteet voivat olla listattuina erikseen. Tämä oletus on suomen kielen osalta esitetty myös Niemen, Laineen ja Tuomisen SAID-mallissa (1994).

Yhden sanan paradigmaattiset muodot eivät myöskään aina pysy yhdessä, vaan sekaantuvat toisten paradigmojen muotoihin. Jos ehdotettu muoto saattaisi olla jonkin muun sanan muoto (esim. *kierros : kierto* pro *kierroksen*, vrt. *kierto : kierto*; *pieles : pieleen* pro *pieleksen*, vrt. *pieli : pieleen*), sanapari hyväksytään helpommin kuin muuten, vaikka sanojen parisuhde onkin norminvastainen. Toisaalta taas oikea muoto, joka on sama kuin toisen sanan muoto, saattaa aiheuttaa paradigmaan kuuluvan parin hylkäämisen (esim. *purku : purun*, vrt. *puru : purun*; *kärsä : kärsiä*, vrt. verbi *kärsiä*). Todisteita paradigmojen sekaantumisesta oli paljon myös tuottamistestissä ja samaan ilmiöön törmäsin jo aikoinani amerikansuomea tutkiessani. Ainakaan sanat eivät siis ihmisen päässä aina pysy siisteissä riveissä ja sarakkeissa, niin kuin oppikirjojen taivutustaulukoissa, vaan hyppelehtivät joskus vääriin lokeroihin (vrt. Martin 1989, Paunonen 1976).

Nämä kaksi seikkaa, taivutuksen sanakohtaisuus ja paradigmojen sekaantuminen, saattavat olla ilmiöitä, jotka liittyvät nimenomaan irrallisten sanojen käyttöön tutkimusaineistona. Toisaalta nimenomaan oppijoiden kielestä on aineistoa, jossa samanlaisia sekaantumisia ja saman sanan taivutuksen variaatiota esiintyy myös lauseyhteydessä, ja sattuu tämäntyyppisiä lipsahduksia toki äidinkielisillekin puhujille. Ei siis ole suinkaan selvää, johtuvatko ongelmat siitä, että testisanat on esitetty kontekstittomina vai onko kyse jostakin aivan muusta.

Irrallisia sanoja tutkimusaineistona puoltaa niiden käytön helppous ja taloudellisuus. Koehenkilöt väsyisivät paljon ennen testin loppua, jos heidät pantaisiin tuottamaan sama määrä taivutusmuotoja kontekstissa, ja reaktioaikakokeissa ärsyksen lukemiseen käytetty aika vaikuttaisi liikaa tutkimustuloksiin. Yksiselitteisen ja riittävän helposti ymmärrettävän kontekstin laatiminen on myös erittäin vaikeaa. Vapaasti kieltä tuotettaessa taas ei koskaan tavoita kaikkia muotoja, sillä jotkin sanat ja sanatyypit ovat harvinaisia ja lisäksi puhujat luonnollisesti välttävät käyttämästä muotoja, joista ovat epävarmoja. Niinpä irrallisia sanoja käytetään varmasti vastakin sekä tutkimuksessa että kielitaidon mittaamisessa. Etenkin testauksessa niillä on kaikista ongelmista huolimatta sekin erityistehtävä, että irtosanojen käsittelemisessä myös ne oppijat, joiden tuottamissujuvuus on vielä heikko, saavat mahdollisuuden osoittaa edes yhden osa-alueen taitoa.

Tiedossani ei ole, onko kukaan tutkinut laajasti samojen sanamuotojen tuottamista tai tunnistamista irrallisina ja tekstiyhteydessä. Joitakin pienehköjä kokeita on toki tehty terveille ja afaattisille aikuisille (esim. Niemi et al. 1994), kouluikäisille (Yli-Vakkuri 1976) ja pikkulapsille (Lyytinen 1978). Oma testiaineistoni irtosanojen taivuttamisesta on hyvin suppea, mutta testatessani ulkomaalaisille laadittuja koetehtäviä suomalaisilla opiskelijoilla olen huomannut, että tekstiyhteydessä olevat taivutustehtävät onnistuvat yleensä melko virheettömästi ja takelteleematta, kun taas monen on selvästi vaikea käsitellä tuttujakin kielen aineksia irrallisina. Lisätietoa tarvitaan myös siitä, onko kyse kaikkia kielen käyttäjiä koskevasta ilmiöstä vai liittyykö vaikeus nimenomaan johonkin kognitiiviseen tyyliin tai tapaan prosessoida kieltä.

5. SUOMALAINEN KONTROLLIRYHMÄ: MALLI, TAVOITE VAI MIKÄ?

Mitä iloa sitten ylipäänsä kielenoppimistutkimuksessa on suomalaisesta kontrolliryhmästä, jos se ei kerran tuota täydellisiä mallituloksia, joihin oppijoita voisi verrata? Vastaus (ja kysymyksenasettelu) riippuu tutkijan lähtökohdista.¹

Tutkija voi pitää olennaisena lähtökohtana sitä, että äidinkielen kielenkäyttäjän kompetenssi on täydellinen. Tällöin mahdolliset poikkeamat odotuksenmukaisesta käyttäytymisestä katsotaan lipsahduksiksi, jotka ovat merkityksettömiä pintatason ilmiöitä eikä niillä ole mitään tekemistä kielikyvyn kanssa. Ne voidaan yksinkertaisesti unohtaa. Mutta jos natiivin tekemät virheet ovat maton alle lakaistavia lipsahduksia, miten luokitella oppijan virheet? Mitkä niistä heijastavat kompetenssin vaillinaisuutta, mitkä taas ovat merkityksetöntä performanssihälyä?

Joskus kuulee sanottavan, että joku ulkomaalainen puhuu suomea erittäin hyvin, mutta liian korrektisti. Väite voi viitata ainakin kolmeen eri ilmiöön. Puhe voi olla liian yleiskielistä kyseisessä tilanteessa, jossa tavallisesti käytetään kotoista murretta tai slangi-ilmauksia. Se voi olla myös vailla tavalliseen puheeseen sisältyviä redusoitumia, muistuttaa liikaa huolellisesti luettua kirjoitusta. Mutta se voi todella olla myös - usein edellisten ohella - liian virheetöntä, kuulostaa liian harkitulta ja lipsahtelemattomalta. Millainen on tällaisen ulkomaalaisen kielikyky? Onko se samanlainen kuin natiivin täydellinen kompetenssi? Voiko muilla kuin syntyperäisillä puhujilla ylipäänsä olla täydellinen kompetenssi? Jos voi, miksi performanssi on kuitenkin erilainen?

Tutkijan lähtökohta voi olla myös seuraavantapainen: vaikka syntyperäisen puhujan kielikyky on täydellinen, tuottamis- ja ymmärtämisprosessin häiriöiden jokaiselle toisinaan aiheuttamat lipsahdukset on jotenkin otettava huomioon. Oletetaan siis, että oppijat ovat yleisen kielen prosessoinnin kannalta ja muutenkin kognitiivisilta kyvyiltään keskimäärin yhtä taitavia tuottajia ja tunnistajia kuin äidinkielliset puhujat. Tällöin voidaan syntyperäisten puhujien lipsahdusten lukumäärän keskiarvoa pitää jonkinlaisena satunnaisen vaihtelun normina. Oppijoiden kielen poikkeamista voidaan vähentää vastaava määrä "lipsahduksia" ja tarkastella vain erotusta, sitä aluetta, jolla oppijoiden käyttäytyminen eroaa natiivien käyttäytymisestä. Tällöin oppijan tavoitteeksi asetetaan syntyperäisten puhujien normitaso, vaikkapa 95 % oikeita suorituksia: eihän oppijalta voida kuitenkaan edellyttää parempaa kielitaitoa kuin natiiveilta.

Jälkimmäinen ajattelutapa antaa selkeän määrällisen pohjan päätelmille oppijan kielitaidon tasosta testatulla loholla, vaikka se käytännössä onkin sangen työläs. Vaikeuksia tuottaa myös vertailuryhmän tai -tapauksen valinta: kenen kieleen ja missä tilanteessa oppijan kieltä verrataan? Ongelmaksi nousee myös virheiden laatu, silloinkin kun tarkastellaan puhtaasti rakenteellisia virheitä, kuten tässä pohdiskelussa, joka sai alkunsa pelkästään sanojen taivutusta koskevista kokeista. Pragmaattiset ja sosiolingvistiset seikat sekä tyylin valinta vaikuttavat kuvaan korrektiudesta, todennäköisesti vielä enemmän.

Ulkomaalaisopettajat väittävät joskus pystyvänsä erottamaan toisistaan suomalaisten lipsahdukset ja ulkomaalaisten taivutusvirheet. Tähän olen itsekin syyllistynyt. Mutta edellä oleva aineisto osoittaa, ettei irrallisista testivastauksista ollenkaan välttämättä näy, onko vastaaja oppija vai ei. Kun äidinkielen puhuja pannaan käsittelemään irrallisia sanoja, hän saattaa tuottaa tai hyväksyä aivan samanlaatuisia poikkeamia kuin oppijakin. Virheiden laatuakaan ei siis paljasta oppijan ja syntyperäisen eroa.

Eräs tapa kiertää näiden kahden lähtökohdan tuottamat ongelmat tässä esitellyn aineiston osalta on määritellä kompetenssi niin, ettei se lainkaan ei koske yksittäisiä sanoja. Ehkäpä kompetenssi on idea, joka on olemassa vain lausetasolla? Tähän (ehkä tiedostamatta) viittaa sekin, että kompetenssi-performanssi-ajattelua chomskylaisessa mielessä sovellettiin aluksi juuri syntaksiin.

Kolmas lähtökohta on se, että oppijan kielitaitoa ei lainkaan verrata syntyperäisten puhujien kielitaitoon, vaan tarkastellaan pelkästään hänen kielitaitonsa kehittymistä tai hänen suoriutumistaan muihin oppijoihin verrattuna. Tämä on tietysti mahdollista monenlaisissa tutkimusasetelmissä ja etenkin alkuvaiheen oppimista tutkittaessa, mutta mikä tällöin voidaan asettaa oppijalle tavoitteeksi? Mistä lähtökohdista tulkitaan oppijan suoritusta, jos natiivin taitoa ei käytetä lähtökohtana, mutta oppijan kieli kuitenkin jo suuresti muistuttaa natiivin kieltä?

Ongelman ydin on ilmeisesti se, ettemme tiedä, kuka on syntyperäinen puhuja ja millaista kieltä hän puhuu. Kysymyksiä jää jälleen enemmän kuin vastauksia. Joka tapauksessa nämä huomiot tekevät varovaiseksi: kuka tulkitsee ja arvioi ketä ja millä perusteella? Toisaalta ne voi nähdä myös myönteisessä valossa: jos pitkälle koulutetut suomalaiset käyttävät kieltään niin kuin näissä esimerkeissä, miksi emme sallisi samaa vapautta myös niille, jotka suurella vaivalla kieltämme opettelevat?

VIITTEET

¹Näitä ongelmia hieman toisesta näkökulmasta ja aivan erilaisen aineiston pohjalta tarkastelee myös Sirkku Lomaa artikkelissaan tässä julkaisussa.

LÄHTEET

- Laalo, K. 1989. Kahvee, kahve, filee ja psyyke. Sekaantuvia taivutustyypppejä. *Kielikello* 1, 13 - 16.
- Latomaa, S. 1995 Mistä suomen kieli alkaa. Tässä teoksessa.
- Martin, M. 1989. *Amerikansuomen morfologiaa ja fonologiaa*. Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Martin, M. 1990. Suomi toisena kielenä: esimerkkejä taivutusmuotojen tuottamisesta. In Tommola, Jorma (ed.) *Foreign Language Comprehension and Production - Vieraan kielen ymmärtäminen ja tuottaminen*. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen (AFinLA) julkaisuja n:o 48, 89 - 102.
- Lyytinen, P. 1978. The Acquisition of Finnish Morphology in Early Childhood. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 37.
- Niemi, J. - M. Laine, - J. Tuominen 1994. Cognitive Morphology in Finnish: Foundations of a New Model. *Language and Cognitive Processes* 9.
- Paunonen, H. 1976. Allomorfiin dynamiikkaa. *Virittäjä* 1, 82 - 107.
- Yli-Vakkuri, V. 1976. Onko suomen kvalitatiivinen astevaihtelu epäproduktiivinen jäännös? *Sananjalka* 18, 53 - 69.